

JEZIČNI IZRAZ I STILSKE OSOBINE U KOMEDIJI *VJERA IZNENADA* MARKA BRUEROVIĆA

Nasko Frndić

»Komediya Marka Bruerovića *VJERA IZNENADA* pisana je čistim hrvatskim jezikom, gotovo bez talijanizama, i vjerno prikazuje govor suvremenog dubrovačkog društva, iako je glavna ličnost vrsta 'čičizbea',¹ stereotipna figura teatra XVIII. stoljeća.« Tako je sažeto Marko Fotez predstavio ovo Bruerovićevo dramsko djelo u predgovoru *KOMEDIJA XVII. i XVIII. STOLJEĆA*.² Malo je opširniji bio Mihovil Kombol³ koji *VJERU IZNENADA* izdvaja kao »rijetkost u doba gostovanja stranih družina i zatrnulosti naše vlastite dramske proizvodnje« u Dubrovniku. Kombol kaže da je vrijedna spomena ova Bruerovićeva komediya u kojoj je ličnost oko koje se vrti radnja *cicisbeo*, poznati lik XVIII. stoljeća. On dolazi u kuću kao tobožnji kćerin zaručnik, »dok ga prijatelji kuće ne prognaju otvarajući oči mužu i omogućujući vjeritbu kćeri s voljenim momkom. Odlike su komedije — nastavlja Kombol — u čistom jeziku bez običajnih talijanskih primjesa i u vjernom dubrovačkom dijalogu, ali su osobe slabo individualizirane, i cieli je komad ostao samo pokušaj, odprilike onakav, kakav će kasnije biti Šenoina *LJUBICA*«.

Branko Vodnik⁴ pišući o Brueroviću bavi se njegovom poezijom, ali mu dramski rad ne spominje ni u poglavlju o propadanju književnog rada u Dubrovniku, i o preradbama i lokalizacijama Molièreovih komedija te o djelovanju *Družine zamršenijih* u Arsenalu iza Vijećnice koji je bio preudešen za stalno kazalište. Doduše Bruerovićeva *VJERA IZNENADA* bila je objavljena tek 1878,

u prvom broju časopisa *Slovinac* u Dubrovniku. Mogli bismo se složiti s Kombolom da je VJERA IZNENADA kao ostvarenje samo pokušaj, ali koji Kombol s obzirom na vrijednost dovodi u korelaciju sa Šenoinom LJUBICOM, zanemarujući činjenicu da su drukčija vremena bila u Dubrovniku druge polovine XVIII. stoljeća, nego što su bila u Zagrebu, druge polovine XIX. stoljeća. Značenje Bruerovićeve djela je veće, jer je nastalo u vrijeme općenite književne stagnacije u Dubrovniku, a posebno u domaćem dramskom stvaranju, koje se bilo svelo na malen broj originalnih djela i na mnoge preradbe i lokalizacije Molièreovih komedija. Tada je Bruerović napisao svoju VJERU IZNENADA koju su, izgleda, bile zasjenile četiri komedije Antuna Ferdinanda Putice. I on je kao i Bruerović uzeo građu iz dubrovačkog života, jer je Grad obilovao orđinalima svake vrste. U tom razdoblju je nastala i KATE KAPURALICA Vlaha Stullija, koja žestinom radnje nadmašuje Bruerovićevu prozračnu komediju lagana zapleta i ugodna završetka, i u kojem nema naturalističke grubosti kojom obiluje KATE KAPURALICA.

Prava je vrijednost VJERE IZNENADA u jezičnom izrazu koji je jednostavan i sažet, a nije siromašan. U njegovu sažimanju je gustoća doživljaja i profinjena mjera osjećanja i misli, u kojima ima slojevite dubine i stvaralačke inventivnosti. Jezikom ovaj autor istančanog ukusa tako karakterizira likove komedije, da se jasno vide njihovi odnosi koji su komponirani tako da žive u bogatoj atmosferi komedijskog humora, vedrine i na kraju suzdržano dozirane napetosti u razrješenju klimaksa radnje.

Pri susretu s tekstom se vidi da autor već prvim riječima sugerira sažetost u jezičnom izrazu. Iza naslova »AT« (čin) PRVI slijedi u zagradi najkraća scenografska uputa onome tko bi djelo postavljao na pozornicu: »(Prizor slikuje ulicu)«. Kad se zna da se komedija događa u Dubrovniku, scenografu je i redatelju već na početku dana velika sloboda fiksiranja ambijenta i dočaravanja radnje. Jezik je ono što je napisano, ali i ono što je sažimanjem izostavljeno. Ili namjerno prešućeno, a toga ima dosta u ovome tekstu, u kojem pažljiv čitatelj može vidjeti kako autor mjeri svaku riječ, je li prilična situaciji i odgovara li ta riječ statusnom položaju subjekta u komediji.

Tako je Bruerović jezičnom finesom u prvom prizoru objasnio položaj mlade sluškinje Pave koja se obraća gosparu Melku, vlasteličiću, riječima: »Gosparu Melko, sluga!« S uskličnikom na kraju. I sve je jasno: Pave stoji na raspolaganju mladom gospodičiću koji s tom dubrovačkom čupom⁵ razgovara da bi dobio potrebne informacije: »MELKO: Ho! Pave, ti si! Što je od tebe?« Sluškinji je jasno

da njen odgovor treba zadovoljiti plemenitog sugovornika, pa se tome i prilagođuje: »Činit će mi se cijeć⁶ tebe gospođa Jele pomamiti. Da znaš kako joj je neobično tebe nê vidjeti, počešće bi u nas dohodio!«

Prema švicarskom i europskom lingvistu Ferdinandu de Saussureu jezik se razlikuje od govora time što je jezik sastavljen od koherentnog gramatičkog sustava koji pripada skupini individua, dok se govor može definirati kao specifična uporaba jezika prema osobnim afinitetima i prilikama. Dijalog u drami ili komediji ima i osobine spontanog govora, pa on negdje i odstupa od formuliranoga gramatičkog koherentnog jezika. Invencijom dramskog senzibiliteta Bruerović je u komediji VJERA IZNENADA spontano stapao jezik i govor u specifičan dubrovački način iskazivanja, obojen baroknim emocijama s racionalističkom mjerom neoklasicizma XVII. i XVIII. stoljeća u Dubrovniku. Tako njegova sluškinja Pave savjetuje udvaraču kćeri svoje gospođe kako će lakše doći do njene ruke: »Pave: Muči, muči; našla sam ti ja dobro lisicu... po vas dan je u nas. / MELKO: Razumijem, Kristo Blaznićić.« I tu će Pave reći čime se Bruerović dosta služi u stilskom oblikovanju jezika ove komedije, a to su dvosmislice, profinjene aluzije ili natuknice nečega što bi moglo imati odlučnije značenje. Mислеći na tog spretnog čovjeka Kristu koji bi mogao pomoći u spajanju dvoje zaljubljenih, među kojima stoji zapreka, Pave će o njemu u malo riječi sve reći: »Pave: ...on umije govoriti o Mrkanu a misliti o Bobari. Samo mu ti štogod lijepo obećaj ako ti dobro izide, i ne boj se. On će tu kašu lijepo zamesti,⁷ a neće ništa izgubiti; tebe će smiriti a gospođu Zoru ne razljutiti.«

Bruerovićev stil u komediji VJERA IZNENADA u skladu je s hrvatskom književnom baštinom u Dubrovniku koju je ovaj autor upio u sebe školovanjem i širim obrazovanjem u gradu pod Srđem, iako je kao rođeni Francuz⁸ bio duhom kritičko–ironični voltaireovski Europljanin. Iz njegovih djela izbija i privrženost i racionalna distanca prema zbivanjima u Dubrovniku što ga je prihvatio svim srcem i dušom, ali je imao snage vidjeti njegove ljude i događaje s racionalnim odmakom dobronamjerna promatrača. Takav je bio u poeziji, u ironično–satiričnim maskeratama »Čupe«, »Spravljenice« i »Zvezdoznanci«, a takav je i u komediji VJERA IZNENADA. Evo primjera: Kad je zaljubljeni vlasteličić Melko susreo pučanina Kristu, kućnog prijatelja obitelji njegove drage Jele, on je unaprijed znao da taj pošten čovjek ne želi sudjelovati u spletki, jer je odmah tako i reagirao: »KRISTO: To moji posli nijesu.« Zbog toga je bogati mladić u razgovor uveo jedan krupan novčani adut, i njime odmah relativizirao Kristovo poštenje: »MELKO:

A da ti koji vlastelin obeća 50 cekina ako navedeš Vala da mu kćer daje? /KRISTO: To je drugi posao. A gdje su nam dan današnji ti gospari koji obećavaju tolike cekine? /MELKO: Evo ti ih ja obećavam.«

Čistoća Bruerovićeve jezika prisutna je gotovo u svakom prizoru, a stil mu ima efektivnih jezičnih obrata kao u monologu Melka kad je ostao sâm nakon razgovora s Kristom, kojem je obećao vrijednu nagradu: pedeset mletačkih cekina u zlatu. Evo kako meditira Melko o razgovoru koji je vodio: »MELKO: Koji je čovjek ovi Kristo! Koja vučja koža! Dobro se ono govori: zlato sve može!« Jezičnom gradacijom od epifanije (»Koji je čovjek ovi Kristo!«) Bruerović dramskim rastom tenzije promatranja stiže do suštinske spoznaje naravi toga pučanina: (»Koja vučja koža!« da bi na kraju ovaj sugestivni jezični i stilski siže poantirao moralnom i sociološkom spoznajom: (»Dobro se ono govori: zlato sve može!«) Ovakav jednostavan jezik sažete misaonosti zrači šire i dalje od komedijske funkcionalnosti u razvijanju radnje.

U jeziku je Bruerović prije svega izvoran. On dijalogizira govor Dubrovčana kakav je slušao na tržnici, u dnevnoj komunikaciji s plemićima i pučanima. »MELKO: Ti znaš koliko su se naši stari vazda dobro hotjeli. Pokojni mi ćaće nije imao boljega prijatelja do tebe.« Ovim riječima mladi plemić pokušava pridobiti oca svoje djevojke da mu kćer daje za ženu. Međutim, gospar Valo mladiću diplomatski odgovara, opet jezikom izvornog dubrovačkog žargona: »G. VALO: ... jedanput, imaš znati da ti je dundo Frano bio, kako se zove (a to je stalna poštapalica g. Vala radi misaonog i govornog predaha, pr. N.F.) na Konsulima;⁹ a ja sam bio lît¹⁰ intalvo¹¹ nekom, kako se zove, Maku Bužmeluku, koji je stojô pod Zvonikom, za neki pòsô od jednijeh 40 aliti 50 dukata; a Frano, kako se zove, osudio je suproc meni; i hoj (skraćeno od *hoćeš*, pr. N.F.) mi vjerovati, ja se nijesam zato ni š njim ni s nikijem od vaše kuće, kako se zove, svadio!« U ovom kratkom tekstu autor je četiri puta ponovio poštapalicu g. Vala, time obilježavajući njegov jezik smiješnom ali simpatičnom govornom navikom. Iako je Bruerovićev jezik čist od talijanizama i latinizama, kojima su se dubrovački pisci obilato koristili, evo se u citiranom tekstu vidi da je i ovaj autor poneku riječ upletao u svoj tekst kao posuđenicu iz jezika prekomorskih susjeda. Ako je to činio, onda posuđenice nije mogao izbjeći da bi što autentičnije donio jezik svojih likova, kojima se on prilagođavao u svakoj situaciji. Bruerović je svoj jezični izraz i stil govora crpio iz fundusa dubrovačke književnosti i neposredne žive stvarnosti kojoj je bio sudionikom. Njegovi likovi ne vrludaju u svojim težnjama nego jasno idu

svome cilju. Tako mladi ženidbeni kandidat Melko u dijalogu s gospodarom Valom ide raščistiti situaciju do kraja: »MELKO: ... veće će Jeje imati devetnaest godišta; ako još bude uščekati, moglo bi se dogoditi da i doma ostane ... /G. VALO: ...al češ ti, kako se zove, veću prćiju hotjeti nego ti ja mogu obećati.../ MELKO: ... Ne pitam ti drugo neg deset tisuća dukâtâ .../ G. VALO: ... A ja ti temeljito obećavam da neće mi se Jeje vjeriti s većom, kako se zove, prćijom od šest tisuća dukâta.«

Razlika je prevelika između traženja i ponude, te mladi ženik koji hoće i djevojku i veliku količinu dukata, poseže za riječima koje naslućuju intrigu i potežu uvredu: »MELKO: Bojim se da vjerenik koga si u pameti odlučio Jeli (Melkov suparnik Noko, pr. N.F.), vjerit će ti se prije za ženu negoli za kćer.«

Time je on časnom mužu, gospodaru Valu, bacio u lice ružan izazov, a na to ga ovaj star i odmjeren čovjek mudro upozorava: »G. VALO: ...Drž' jezik za zubima! Ja bih prije nego otvoriš usta da promišljaš riječi!« Tu autor na usta g. Vala podsjeća da izgovorena riječ nosi svoj naboj, nekad lakši, nekad teži, a nekada izgovorena riječ i rečenica, ili jezik i govor u najosnovnijem obliku, ima sudbinsko značenje za pojedinca pa i za cijeli narod.

Moglo bi se reći da je od svih atribucija u Bruerovićevu jeziku najbitnija ona semantička, dakle značenjska, jer ta atribucija uključujući i razne jezične forme, koncentrira se na proučavanje značenja i to ne u izoliranim riječima nego u rečeničnoj svezi, jer tek u kontekstu riječi dobivaju kompleksno dublje značenje s »...obzirom na čuvstveni ton, a ne samo na pojmovni sadržaj«, kako je naveo hrvatski lingvistički komparatist Rikard Simeon u svom Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva.¹² On smatra da semantika ne proučava samo pojedine riječi, nego čitavo semantičko polje, dakle riječi koje su značenjem povezane. Za takvu interpretaciju jezika u semantici postoje uz lingvističke još logički, psihološki, kulturno–historijski, sociološki i drugi kriteriji proučavanja jezika i stila kojim se dotični autor služi.

Upravo u semantičkom smislu ilustrativna je Bruerovićeva rečenica: »Koja ti je ovo jezičnica!« S usklikom na kraju autor daje bogato semantičko značenje naravi i ponašanju iskusne kućne sluškinje Maruše, koja u zapletu komedije ima važnu ulogu u mutnim poslovima svoje gospođe Zore, kada ona u kuću prima dopadljivog mladog gospara Noka kao udvarača svoje kćeri, a u stvari je taj pristali zavodnik materin čičizbeo, kućni prijatelj specijaliziran za flert s udatim ženama,

omiljeni lik teatra XVIII. stoljeća, a osobito u komedijama Carla Goldonija. Sluškinja Maruša pomaže gospođi da se ta igra događa skladno, bez ikakve sumnje koja bi uznemirila muža Vala, vlastelina dubrovačkog. Bruerovićev izraz »jezičnica« odgovara suvremenom značenju riječi brbljavica, blebetuša ili klepetuša, ali ni jedan od njih nije adekvatan, jer je Bruerovićeva »jezičnica« ne samo hitrog jezika, nego ona i dobro smišlja što će reći, a nije daleko ni od štete koju može sugovorniku nanijeti. Kristo kaže: »Ovo je jedna duboka kúna«, dakle lukavo čeljade sa svojstvom koje se pridaje lisici. Naime, u Dubrovniku XVIII. stoljeća mislilo se da je riječ kuna prijevod talijanske riječi volpe, odnosno latinske vulpes, a to je lisica (Akad. rječ. pr. N.F.), pa i Bruerović ovdje kunu zamjenjuje lisicom. Zbog Marušina lukavstva Kristo je se boji: »Ne bih htio za moje svrhe imati je suproč mene.« I da bi neutralizirao Marušine moguće negativne čine, Kristo ju miti makar i sitnom pažnjom: »...Nu eto sam našo ù špagu¹³ nešto zahara,¹⁴ nu daj ruku neka pola porazdijelimo.« Uplašeni Kristo ovako svoj postupak objašnjava: »Tako kad lupež pse ugleda, kruh im meće i blagijem glasom ih mami da ne bi zalajali.« Ovi su primjeri ilustrativni kako semantika jezika i stila u suptilnim nijansama korespondira sa psihološkim finesama radnje i komedijskih odnosa među likovima.

U VJERI IZNENADA jezik je na klasičan način sažet, tako da je tijesno riječima a prostrano mislima. Na početku drugog čina u vrlo čvrstom dijalogu između djevojke Jele, koja kod kuće čeka glase o svom dragom, i sluškinje Pave koja joj donosi vijesti, ima umetnuta rečenica: »Pave, varaš; da se ja ne rascvijelim«, jer mladoj se gospođici čini da njena sluškinja od nje nešto skriva. Ako na sklop rečenica ovog odlomka na početku drugog čina primijenimo psihološki kriterij u semantičkom tumačenju smisla jezika, onda možemo utvrditi da je autor proniknuo u suštinu situacije, jer sluškinja kaže svojoj gospodarici: »PAVE: Reklo bi se da ti se je milo izmučiti«, čime se otkriva sklonost mlade plemkinje mučiti samu sebe sumnjom u dobre vijesti, te na rafiniran način uživati u vlastitom pesimizmu. Složenu psihu mlade djevojke autor najbolje tumači poantnom rečenicom: »JELE: ...ljubav, moja Pave, i sumnja jedna su stvar!« Ovdje Bruerovićev način mišljenja ima crtu prosvjetiteljskog kritičkog uma, koji upravo u to vrijeme postaje općim duhovnim pokretom građanstva u europskim zemljama.

U kući dubrovačkog vlastelina gospara Vala i njegove žene gospođe Zore dvije su sluškinje. Starija Maruša s duljim stažom povjerljiva je osoba gospođe Zore, a mlađa, Pave, godinama i psihom bliska je i odana mladoj djevojci Jeli, koja čezne

za svojim mladićem Melkom, dok joj mati nameće vlastitog udvarača, mladog gospara Noka. Autor jezikom najbolje ilustrira status u kući, te profil osobnosti i karakter sluškinja. Maruša, starija, stavlja se za gospodaricu mlađoj, ali oštroj Pavi: »MARUŠA: Koliko bi bolje bilo da o tvom poslu radiš negoli da toliko s gospođom mladom *mrmošiš!*!« (potcrtao N.F.). Pave se odupire a Maruša dalje atakira: »Veće nemoj mi *činiti rasukati kraliješe*« (potcrtao N.F.), što će reći — razvlačiti čislo, kronicu, tj. pričati o svemu i svačemu. U nastavku dijaloga starija sluškinja Maruša već prijeti mlađoj, Pavi: »... i zdravlja mi ako ne promijeniš život, nećeš ti vele nositi riječi zdvora u našu kuću.« Mlada Pave uzvraća ubodom svojoj starijoj supatnici: »... misliš da ne dopirem zašto se ti i gospođa Zora toliko dobro hoćete?« I sad slijedi odgovor Maruše koja jezikom svoje gospođe hoće poniziti mlađu pripadnicu istoga staleža: »Na što smo više došli, da imaju godišnice¹⁵ od dva petka razabirati što vladike¹⁶ čine!« U nastavku je bijesna prijetnja: »...promijeni mi ime ako te ne učinim iz ove kuće domalo sramotno istjerati, jezičnico jedna!« Ali i mlada sluškinja ima svoje adute: »...misliš da neću umjeti goparu Valu kazati sve tvoje muzuvijerstvo,¹⁷ opravateljico smrdeća!«

Ovaj dvoboj sluškinja riječima s prizemnim asocijacijama i onomatopejskim domišljajima (*mrmošiš*, *činiti rasukati kraliješe*), te naturalističkim atributima (jezičnico... smrdeća), dobra su ilustracija autorova jezika i stila koji ovdje nemaju plemićko dostojanstvo ni goparsku uzdržljivost. Dakle, autorov jezik je u semantičkoj funkciji značenja ne samo obrazovne kulture osoba koje govore, nego i njihova društvenog statusa. Ali i gospođa Zora, čuvši larmu, spušta se na nivo jezika svojih sluškinja: »Ali vas je čuti? Što je ova buka? Magarice! ... Mučite, dodijale ste i dosmrdele obedvije!«

U jezičnom okršaju stiglo se i do sadržajnih rješenja: Maruša traži od gazdarice da istjera Pavu, dok gospođa Zora je mudrija od svoje sluškinje: »Valo je čuti, i ako je« (sad slijedi neobičan oblik od glagola ushtjeti, pr. N.F.) »ustjebudem istjerati, bit će dosta riječi...« Ova neobična jezična složenica od »ushtjeti budem« u autorovoj verziji s prvim licem futura drugog — »ustjebudem«, rijedak je glagolski oblik kojem je Bruerović ovdje pribjegao očito kao raritetu koji je čuo u dubrovačkom izvornom govoru, pa mu je na ovaj način produžio vijek trajanja. U istom fragmentu dijaloga je na početku tvrdnja gospođe Zore, kako domaćin nije ravnodušan prema mlađoj sluškinji: »Valo je čuti«. Tu autorov izričaj ima precizno semantičko značenje odnosa između jednog lika i drugog. I u tom slučaju, kad muž »čuti« mlađu sluškinju, tada nema govora o istjerivanju iz kuće, jer tada

i gospođa Zora dobiva neke poene da se nježno odnosi prema nekoj osobi, koju ona »čuti«, a to je njen čičizbeo mladi Noko. Ovakve delikatne odnose u dubrovačkoj kući Bruerović je još ilustrativnije prikazao u svojoj poeziji — prigodnim maskeratama »Čupe« i »Spravljenice«, gdje su vrlo precizno oslikani odnosi između gospodara u kući i sluškinja koje su svoj status podešavale u plemićkoj porodici naklonošću ili prema starom gosparu ili prema njegovoj gospođi, ili češće prema mladom gosparu, sinu gazde kuće, uz sva dopuštenja, a radi vlastite sigurnosti i udobnosti.

U komediji VJERA IZNENADA čvrstom su interesnom vezom zbližene gospođa Zora i njena sluškinja Maruša, koja odnosi poruke čičizbeu Noku kada je najbolje vrijeme za njegov posjet gospođi, koja strahuje da se njene tajne ne raznesu po gradu, pa smiruje svađu među sluškinjama: »GĐA ZORA: Ne hoće se je zapustiti da uzme vele oholosti, ali ti opet velim, ne budi psa koji spi...« Tako Zora smiruje nakostriješenu Marušu, da ne nasrće na Pavu. Iznijansiranost Bruerovićeva jezika je sasvim u komedijskoj funkciji radnje. Tako su riječi gospođe Zore Maruši: »Što popijevaš?« u smislu: Što pričaš gluposti; nemaju sluškinje pravo poučavati svoje gospodare!

Bruerovićev jezik i stil u nekim situacijama bujni su i nadahnuti, kao u prizoru kada gospođa Zora pred svojim udvaračem ocrnjuje potencijalne suparnice od kojih strahuje, da neka ne odvuče dragog joj Noka. Evo kako ona utuvljuje u glavu mladiću mane djevojaka koje on poznaje: Džive Mâla »Ima strašan glas od čovječine, a pak ne znam jesi li se stavio kako ima kriv nos?« A Vica Gabrova »... Ako hoćeš, tanka života ... pripovijedala neka djevojka koja u njih stála da se zapinje žicom od rebekina.¹⁸« Na redu su tri kćeri tetke Frane: »Ona starija nosi sveđ one velike mahramice na gibe,¹⁹ er je nekoliko grbava ... ona najmlađa ima tri zuba pristavljena? i da su joj na jednoj ruci nokti kako papci? ... vidjet ćeš da za ti uzrok sveđ nosi rukavice... Uh! Uh! koje grdobe!«

Sažetost jezika i stila i jednostavnost prosudbi na mjestima sublimirani su u govornu formulu vremena u kojem je autor živio. U osmoj »šeni«, tj. sceni drugoga »ata« tj. čina gospođa Zora za svog mladog kućnog prijatelja, gospara Noka, kazuje glavne vrijednosti njegove osobe: »Za prijatelje srčan, za starješine podnižen, za rođaka koristan.« Iz ove karakterizacije čita se da je moralni kvalitet na prvom mjestu: mladić je »za prijatelje srčan«, a na drugom mjestu je njegova podložnost starješinama, iz čega se vidi feudalna dominacija utvrđene hijerarhije autoriteta.

Na trećem ali isto tako važnom mjestu je ono što je bilo na cijeni kroz sva stoljeća i kroz sve sisteme, da dotični subjekt, u ovom slučaju plemićki mladić na položaju bude »za rođaka koristan«, pa nije čudno da takav kontinuitet osobne moralnosti egzistira do danas.

Pučanina Kristu upoznali smo već kao čovjeka slatke ali promišljene riječi. Kad je vlastelić Melko obećao pedeset zlatnika, ako mu pomogne u dobivanju Jele koju voli, Kristo je postao svima koji u tome odlučuju podložan i prilježan kao rukavica. Tako se Kristo poniznim jezikom obraća majci djevojke Jele, gospođi Zori: »Što govorite, gospo? Nemojte se vi od mene ni stavljati, nego samo kad mi imate što zapovjediti kako vašoj dobroj sluzi.« A još se poniznije obraća ocu djevojke: »Gosparu Valo, ljubim vam ruke! Za vas se ne pita kako ste: rumeni ste ko jabuka.« Ali osebujni gospodar ne uvažava te komplimente: »Ništamanje se baš nešto ćutim, kako se zove, smetene glave.« Ovdje Bruerović počinje rečenicu s neobičnim prilogom »ništamanje« u jednoj riječi, očito da bi istaknuo ovaj neobični oblik koji zapravo znači »unatoč svemu«. Ali Kristo je uporan. On razgovor s gospodarom Valom navodi na njegovu kćer Jelu, i pri tom se služi pjesničkim lirskim stilom: »...er se zaisto može rijeti da je cvijet od svijeh vlasteôskih djêvojčîcâ.«

U sučeljavanju svojih likova Bruerović zna radnju neposrednošću jezika dovesti do ruba crnog humora. Tako gospodar Valo objašnjava Kristi kako budući ženik njegove kćeri Noko nije još pripravan na taj čin jer »hoće još nekoliko počekati dokle bude staroga dunda Šiška ukopao.« Sve to po narodnoj poslovice: »Dok jednome ne smrkne, drugome ne svane!« Ima u ovoj Bruerovićevoj komediji kao u kakvom jezičnom spomenaru starog dubrovačkog govora sažimanja dviju riječi u jednu, kao što je u prvoj sceni trećega čina, kad gospođa Zora, da bi požurila svoju sluškinju, kaže joj: »Nuhod amo, slušaj!« umjesto: »No hodi, amo...« Na istom principu kako je u svoj jezik uveo riječ »jezičnica« — brbljavica, autor uvodi i riječ »uhodnica« u značenju ženskog bića koje nekoga uhodi. Još je jedan neobičan oblik sažimanja u trećoj sceni trećeg završnog čina komedije, kada sluškinja Pave kaže: »...ja da sam vlastôskâ djêvôjčîca«, a što hoće reći: ja da sam vlastelinska djevojčica. Lingvist dr. Slavko Pavešić u svom *Jezičnom savjetniku s gramatikom*²⁰ na str. 312. u obrazlaganju pojma »vlastelin« između ostalog navodi: »Kad se govori o feudalnoj klasi, treba uzimati stare oblike: vlastèlin, vlastèla, vlasteoski, vlastelski, vlasteoka, vlastelka, a kad se govori o novijim postfeudalnim vremenima i misli se na vlasnika zemlje, bolje je uzimati oblik bez analoške dužine: vlastèlin, vlastèlini, ali vlastèlfnka, vlastèlfnstvo, vlastèlfnškî (gdje je dužina opravdana).«

Povučen starim dubrovačkim govorom, Bruerović ulazi i u gramatičke premetaljke, pa riječ »više« u priloškom značenju koristi na mjestu prijedloškog smisla. Tako u navedenoj sceni sluškinja Pave kazuje: »...Dobro se Kristo podnosi; maloprije se s gosparom razgovárô *više* gospođe Zore, i *više* Noka, i *više* Melka« (potcrtao N.F.) u značenju: razgovarao o gospođi Zori, i o Noku i o Melku. I još malo dalje u istoj sceni opet govori Pave, očito Bruerovićevo ogledalo izvornog pučkog jezika: »Nu eto njih! *Malo paka* ću vam sve tanko–potânko pripovjediti«, (potcrtao N.F.). Tu dubrovački prilog »malo pâka«, to jest: malo pa onda, ima drukčije značenje od sjevernohrvatskoga sastavnog književnog zastarjelog veznika »pak« u značenju »možda«, npr. »Stići ću sutra ili pak (dakle: možda, pr. N.F.) prekosutra«. Pavešić smatra da je »ili pak« stigao u hrvatski iz njemačkog jezika od riječi »oder aber« tj. »ili ali«, međutim da je ovaj »aber« doslovno preveden u »pak« sasvim suvišan prijedlog, jer bez njega isto tako dobro funkcionira navedena rečenica: »Stići ću sutra ili (bez pak) prekosutra.« U starodubrovačkom jeziku su dva oblika tog veznika, odnosno vremenskog priloga, jer *pâk* u Bruerovića znači »opet«, »ponovno«, a *paka* znači »onda, zatim, opet«. I sad nam je jasnije značenje rečenice Pave, kad kaže: »Malo paka« (dakle: onda, zatim opet, npr. N.F.) »ću vam sve tankopotanko pripovjediti.«

Pri kraju drugog i na početku trećeg čina komedije VJERA IZNENADA događa se semantičko pretapanje autorova jezika i stila na taj način da lica govore jedno, a misle drugo, jer u tom dijelu zaplet nosi energiju promjene od lošeg k dobrom rješenju. Sve je usmjereno na to da se lažnog ženidbenog kandidata, gospara Noka, izbací iz igre, te da njegovo mjesto zauzme onaj koji je iskreno zaljubljen i kojeg voli djevojka Jele, a to je gospar Melko. Tako za dukate unajmljeni Kristo oprezno ocu djevojke otvara oči, odajući mu tajnu da je njegova žena glavna zapreka u spajanju dvoje zaljubljenih, jer između njih drži gospara Noka prividno za svoju kćer, a zapravo čuva ga za sebe, jer je on njen »čičizbeo«, dopušteni kućni prijatelj, kojeg je do tada tolerirao i domaćin, gospar Valo.

Ovo je bio tek uvod u splotku koja slijedi. Kristo je uvjerio gospara Vala da sada treba glumiti jedno, a pripremati drugo: »KRISTO: ...Paka ću vas naučiti kako se imate vladati.« Valo prihvaća i sada je Kristo voditelj radnje. On sa scene udaljava gospara Vala, kao da je ovaj hitno morao otići kmetima u župu, jer su mu »jednu vražiju opravili; s tega se žestoko rasrdio«, te je požurio »da ih iznađe u krivini i da ih učini porobiti i zmlatiti u tamnicu.« Kao riba na udicu se na lažnu informaciju uhvatila gospođa Zora, te odmah poslala Marušu po ljubavnika: »Iznađi ga, i reci mu da nije nikoga doma večeraske, i da ga čekam svakako.«

Iako mu je stil bez posebnih ukrasa, a jezik strogo u funkciji napete komedijske radnje, Bruerović i u ovim prizorima ima literarne svježine i komedijske duhovitosti. Već je stigao čičizbeo, ali gđa Zora nema pravog zadovoljstva, jer nešto opasno sluti, pa kaže: »Gdje god dim izdušiva, ognju se je bojati«, ali je hrabri njen dragi, pa hoće pobiti njenu poslovicu protutvrđnjom: »NOKO: ...er ćete dosta puta vidjeti iz kačula²¹ dim da vapa,²² a u njemu ognja nije, nego baš vode.« I još jednu zanimljivu poslovicu izriče Noko, kad mu Zora prigovara kako svijet govori o njegovoj tajnoj vjeridbi: »Ko može usta svemu svijetu nadošivati?«

U plimu zbivanja autor sada uvodi radost koja je obuzela Kristu kada je vidio da se njegov plan uspješno ostvaruje. U razgovoru između Kriste i djevojke Jele otkrivamo da stari Dubrovčani nisu u tituliranju pravili razliku između žene i djevojke, jer se Kristo obraća neudatoj Jeli s »gospođo«: »...Hod'te veselo, gospođa Jele, er vam potom imam dati jedan dobar glas, ma hoću da mi spravite kolač. / JELE: Ja ne razumijem što to može biti. / KRISTO: Promislite što bi vam moglo biti najdraže na svijetu, pak ćete ugonenuti.« Ovo enigmatsko doziranje informacija Kristo drži u svojim rukama, te postepeno priprema radoznanu djevojku na rasplet. »KRISTO: ...Sve ću vam kazati malo paka kad svoje vrijeme bude.«

Ovo je treći završni čin i autor ne može dalje odgađati rasplet, te na scenu dovodi odlučujuće lice — gospara Vala. Zbog toga što je Kristo bio pronio glas da je gospodar hitno otišao kmetima u Konavle, nastaje pometnja kada ga je Maruša čula kako ulazi u kuću! »MARUŠA: Ajmeh gospo! ...eto gospara Vala!« A gospođa Zora hoće biti pred ljubavnikom kurtoazna, pa kaže: »Nijesam ga čula zakucati?« /MARUŠA: Otvorio je vrata skačaturom²³. Sluškinja požuruje gospođu da sakriju Noka koji pristaje zavući se »pod odar«.²⁴

Kad je gospodar Valo uletio u ložnicu očekujući da će u njoj naći posjetitelja, žena mu, gospođa Zora, već je imala pripremljenu glavobolju: »Zora: ...ovdik me je nešto stislo kako da mi je gvozdenu obruč oko glave.« U ovoj rečenici jedan je od mnogih primjera autorova funkcionalnog ali i slikovitog jezičnog izraza s dopadljivom spregom misaonosti i narativnosti. Zaista je Zoru zaboljela glava kad je vidjela muža na vratima, a ljubavnik joj leži pod krevetom. Sasvim je adekvatna slika njena psihičkog stanja kad je rekla da joj je »gvozdenu obruč oko glave.« Semantička vrijednost ovog uzorka jezika i stila je u psihološkoj autentičnosti situacije.

Kao vrstan komediograf Bruerović tu zaustavlja bujicu radnje i ne žuri s raspletom smiješna prizora, te pušta neko vrijeme razgovor umanjene tenzije između

muža i žene u delikatnoj neizvjesnosti, ali ipak u funkciji napetosti komedije. U tom dramskom predahu ima zanimljivih jezičnih oblika kao »sinoći« od »sinoć« s dodatnim samoglasnikom »i«. Tu je glagol »dohraniti« u značenju: dobiti, sačuvati, osigurati. I jedna domaća poslovice: »Što psi laju, vjetar nosi«, koja je očito varijanta šire poznate poslovice »Pas laje, karavana prolazi«.

I tek sad slijedi razrješenje komedijske napetosti ovog klimaksnog prizora, koji je slikovit primjer profinjenosti autorova jezika i stila, kao i semantike komedijskog izraza. Kad je gospođa Zora omalovažila riječi svoga muža, kako su njih dvoje prevareni u pogledu udaje kćeri za mladog Noka, »labaranjem«²⁵ nazivajući glasine da se on vjerio s drugom djevojkom, tada autor uvodi u tekst didaskaliju s naputkom »...g. Valo puštava pasti shrančicu tabaka²⁶ po načinu da se skotura pod odar gđe Zore.«

Ono što se dalje zbiva zanimljivo je ne samo sadržajem nego i jezikom: »MARUŠA: Ja ću, gospodar, dokučiti (meće se na tle za dokučiti je pod odrom.)« Time je, naravno, Maruša htjela spasiti svoju gospođu od sramote, ali je opet autor dao gospodar Valu tekst koji je funkcionalan u radnji i komedijski profinjen: »G. VALO: Neka ti zavisjetlim... (uzimlje kerostac,²⁷ podiže toralet²⁸ i uglediva Noka).« Ni tada gospodar Valo ne reagira trijumfalistički što je uhvatio ženina ljubavnika pod njenim krevetom, te s čuđenjem pita: »G. VALO: Kako? Što se ovo zove? Ko je to pod odrom? Reci mi, Zora, što se razumije ovi posao?« U tom prizoru punom dramsko-komedijske napetosti autor je vrlo škrt u riječima, ali bogat u atmosferi i komedijskoj energiji stvorenih odnosa. Tri kućna lica i ljubavnik Noko koji leži pod krevetom mogli bi izazvati pravu kakofoniju govornih reakcija, ali u Bruerovića toga nema. Na riječi muža, gospodar Vala: »...Reci mi, Zora, što se razumije ovi posao?«, žena mu, gospođa Zora, odgovara s hinjenim čuđenjem: »ZORA: Zaisto ... ja ... ne znam...« I da bi krivicu prebacila na sluškinju, nastavlja: »...Maruša, znaš li ti?« A ugrožena sluškinja na pitanje uzvraća joj uplašenim pitanjem: »Ja, gospo?«

Opet je na potezu gospodar Valo, koji bi imao najviše razloga bjesnjeti, ali on je poučiteljski suzdržan i smiren. Kao da se ne radi o njegovoj ženi i njenom ljubavniku, gospodar Valo utvrđuje zatečeno stanje vrlo odmjerenim riječima: »VALO: Ako ne znate vi što je ovo, ja ću vam, kako se zove, pripovjediti. Ovo je gospodar Noko koji je veće dospio, kako se zove (i tek sad slijedi formulacija pristupa, pr. N.F.) varati moje savišnje²⁹ i ludo ustrpenstvo, i koga molim da ima dobrotu iziti ispod odra.« Vidimo ovdje kako Bruerović jezik svojih lica gradi

krajnje suzdržanim doziranjem emocija, stalno se kloneći verbalističke retorike. Zatim slijedi prizor u kojem gospodar Valo, obilatiji u postupcima nego u riječima, uhvaćenog prijestupnika (»Hita ... za ruku i poteže nadvor«). Pri tom ironično dobacuje svojoj ženi: »...možeš mu se srčano javiti, er je ovo najposljednji put (neobična kombinacija pridjevnog prefiksa »naj« s priloškim oblikom »posljednji«, pr. N.F) da ga u mojoj, kako se zove, kući vidiš.«

Dugo suzdržavani bijes i govorni izljev prijetnje zbog povrijeđene časti sada provali na usta gospara Vala, i to jezikom i stilom koji su bliski Goldonijevim komedijama što ih je Bruerović sigurno poznao, jer je njegov Noko upravo tipični goldonijevski čičizbeo, kojem sada gospodar Valo, bez dubrovačkih diplomatskih rukavica, vrlo odrješito zaprijeti: »...er ako veće pristupi na sâm, kako se zove, prag ove kuće, činit ću mu kosti rastući, ali ću ga iz puške mojom, kako se zove, rukom svršiti...« Ta je scena za ono vrijeme usamljen primjer kazališnog apsurga, jer tu gospodar Valo svoje oštre riječi prisutnome čičizbeu ne upućuje direktno, nego posredstvom svoje žene, očitó kako bi postigao dvostruki učinak. Ali na kraju prevareni muž ne ostaje dužan ni uhvaćenom subjektu u izravnom kontaktu, te mu rječnikom i stilom komedije »buffo«³⁰ s lakrdijskim završnim udarcem u debelo meso priopćuje: »A ti gospodaru sramotniče, oprđuj mi otlek, i znaj da meni nije potreba da mi niko dolazi ni pod ni na moju, kako se zove, postelju (prati ga nogom u zadnjicu)«. Izazivanju smijeha i zadovoljstva u publici namijenjena je iduća scena u kojoj gospodar »VALO: (udara zaušnicom svoju ženu Zoru i govori): Na ti ovo da te izliječi od bolesti glave.«

U jezik i stil VJERE IZNENADA autor je ugradio i vlastiti moralni čin, koji je prisutan i u Bruerovićevim maskeratama, šaljivim pokladnim pjesmama o dubrovačkim sluškinjama u plemićkim kućama. Užitek zbog moralne satisfakcije koju je dobio namagarčeni vlastelin Valo autor bilježi riječima ovog lika: »VALO: Da, da ja nijesam imao, kako se zove, dobrih prijateljâ koji su mi oči otvorili ... Koja me je čekala, kako se zove, sramota? Koje rujanje!« Bruerović je u maskeratama bio uglavnom na strani sluškinja, ugroženih čupa, od kojih je svoju kućnu autor i oženio, ali u VJERI IZNENADA Maruša koja je radila svodničke poslove za svoju gospođu, ovdje mora progutati vrlo teške riječi gospara Vala: »A ti nijedna, kako se zove, halo, izidi mi iz kuće, u ovi čas, i zahvali tvojoj dobroj sreći ako te ne činim prognat i na karu³¹ staviti.« Maruša priznanjem krivnje pokušava izmoliti »proštenje«. Ali uzalud. Ako gospodar mora biti popustljiv prema ženi, sluškinja mora platiti i gospođine grijehe. »VALO: ...nemoj dokle sam živ da te veće, kako se zove, vidim. (Hita je za ruku i otiskiva nadvor.)«

Jezik i stil ove komedije u funkciji su stvaranja smiješne atmosfere i humornog zbivanja među likovima, ali u jeziku su uz govorne i stilske osobitosti, još i sociološke i psihološke posebnosti aktera. Tako na svoj način ovu komediju pisali su sami činitelji radnje onako kako ih je autor čuo i umjetnički transponirao iz dubrovačke sredine s kojom se saživio tako da je postao autentičnim medijatorom Dubrovnika druge polovine XVIII. stoljeća, iako nije bio rođen u gradu pod Srđem, nego daleko, u Lyonu, u Francuskoj.

U *Zborniku stihova i proze XVIII. stoljeća* što je izašao u ediciji PET STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI,³² priređivač i autor šireg predgovora i nadahnutih uvodnih pristupa k izabranim piscima Rafo Bogišić je u pjesmama Marka Bruerovića našao posebna obilježja upravo u tome što je Bruerović, rođeni Francuz, kao dijete od sedam godina s ocem diplomatom stigao u Dubrovačku Republiku i što je svim srcem upio u sebe hrvatski jezik i staru dubrovačku književnu tradiciju. Došavši sa strane Bruerović je u pjesničku maniru svoga vremena unio — kako kaže Bogišić — »svježe krvi svog oduševljenja i nadarenosti«. I kao što mu pjesme, prigodne poslanice, kolede i maskerate »...svjedoče o njegovoj izrazitoj i neobično simpatičnoj ljubavi i nekoj otmjenoj, profinjenoj i tankočutnoj sklonosti da se približe, shvate i osjete i one najobičnije, svakodnevne manifestacije dragog ladanja, razgovora, zabave i društvenog života uopće«, takva je duhom i sluhom, jezikom i stilom i Bruerovićeve komedija iz dubrovačkog obiteljskog života VJERA IZNENADA.

Ona je svojevrsan lingvistički muzej, u kojem je sačuvan izvorni dubrovački govor XVIII. stoljeća svih slojeva, gospara, uglednih pučana koji posjećuju plemiće, zatim mladih udvarača i djevojaka koje se razapinju između odluka roditelja i vlastitih želja. Tu su vrlo precizno jezikom i stilskim finesama iskazana dramsko-komedijska emotivna i racionalna stanja, koja se znatno razlikuju od lika do lika. Tako sasvim različito reaguju dvije sluškinje u istoj plemićkoj kući. Starija, Maruša, pravi je mešetar u dvostrukoj igri, ugađajući gospođi Zori i skrivajući njen preljub od gospara Vala. A mlađa sluškinja, Pave, poštenim nastojanjem pomaže spojiti Jelu i njenog voljenog Melka. Posebno je dodvoračkim jezikom ocrtan pučanin Kristo, koji je svjestan svog pučkog podrijetla i odnosa prema plemićima, te su mu jezik i stil vrlo precizan izraz njegova položaja, ali i njegovih računa da od gospode izvuče ne samo pokoji dobar objed, nego i novčanu korist, u ovom slučaju pedeset cekina za pruženu pomoć gospodaru Melku kako bi dobio za ženu mladu Jelu, a s njom od oca joj i prćiju³³ vrijednu deset tisuća dukata.

Posebno je u VJERI IZNENADA blagom ironizacijom u jeziku i stilu ocrtan lik domaćina kuće, s atributima njegova ugleda i prirodene mu skromnosti, uz pratnju stalne mu govorne poštapalice »kako se zove«, kojom je Bruerović gospara Vala učinio simpatično smiješnim, ali je ovom atribucijom jezikom i stilom dočarao misaoni proces tog pomalo usporenog aktanta u ponašanju i reagiranju. Time mu je dao autentičnost i uvjerljivost. A što se tiče samog naslova, autor VJEROM IZNENADA izražava happyendski kraj ove zabavne obiteljske igre, u kojoj na kraju trijumfira pravda i poštenje. Pojam »vjera« ovdje ima značenje zarûkâ koje najavljuju skoro vjenčanje, da bi se trajno povezalo dvoje koji se vole, i koji su uz pomoć dobrih ljudi svladali namještene im zapreke. A oni koji su u razrješenju komedijskog čvora morali skinuti maske s lica, na kraju se kajaju za svoje ružne čine, a najviše gospođa Zora, čijom se moralnom poukom i završava ova komedija, koja u stilu prosvjetiteljstva XVIII. stoljeća hoće među svoje gledateljstvo unijeti svjetlo razuma: »ZORA: Ah da bi sve žene bespametne, koje (se) po muževljevoj savišnjoj dobroti izobijestu, mogle sad vidjeti otkriveno moje srce, koja bi toliko slijepa bila da se natrag ne bi povratila na časni put...«

Iako je ova komedija komorne energije i bez jače snage kakvu nosi KATE KAPURALICA Bruerovićeve suvremenika Vlaha Stullija, VJERA IZNENADA je dopadljiv primjer dramskog ostvarenja u kojem uz ljepotu jezika i stila, ima dovoljno komedijske svježine i za dubrovačku književnost iskrenog oduševljenja kakvo je u sebi nosio dubrovački Francuz André Bruere Desrivaux s podubrovčanim imenom i prezimenom — Marko Bruerović.

BILJEŠKE

¹ Čičizbeo, tal. cicisbeo — kavalir udate žene, »kućni prijatelj«; čičizbeizam — flert s udatim ženama.

² Pet stoljeća hrvatske književnosti — KOMEDIJE XVII. I XVIII. STOLJEĆA, izdanje ZORE i MATICE HRVATSKE, sv. br. 20, Zagreb, 1967.

³ Mihovil Kombol: POVIEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI, do preporoda, MATICA HRVATSKA, Zagreb, 1945.

⁴ Branko Vodnik: POVIEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI, knj. I. od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, MH, Zagreb, 1913.

⁵ Čupe — sluškinja, tek pristigla seljačka djevojka koja posluhuje u dubrovačkoj gopsarskoj kući.

⁶ Cijeć i cića — zbog, radi, poradi.

⁷ Zamésti — zamijesiti

⁸ Marc Bruère Desrivaux dobio je podubrovčeno ime i prezime MARKO BRUEROVIĆ. Rodio se u Lyonu 1765. i kao sedmogodišnjak stigao je u Dubrovnik s ocem, francuskim diplomatom. Najveći dio života proveo u gradu pod Srđem.

⁹ Konsuli — u starom Dubrovniku zbor od četiri suca, četiri senatora: »Curia civilis iudices majoris curiae« (Akadem. Rječn.).

¹⁰ Lít, tal. lite — parnica.

¹¹ Intavolati, tal. intavolare — zametnuti, podići npr. parnicu.

¹² Rikard Simeon: ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK LINGVISTIČKIH NAZIVA, Matica hrvatska, Zagreb, 1979, Sv. 2, str. 355.

¹³ ù špagu — u džepu.

¹⁴ Zahari — bomboni.

¹⁵ Godišnica — sluškinja unajmljena na godinu dana.

¹⁶ Vladika — ugledna žena, gospođa vlastelinka.

¹⁷ Muzuvjerstvo — pretvaranje, himba.

¹⁸ Rebèkîna, tal. — krinolina s obručima tzv. obručara.

¹⁹ Gib — nabor na odjevnom predmetu.

²⁰ Dr. Slavko Pavešić: JEZIČNI SAVJETNIK S GRAMATIKOM, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.

²¹ Kačuo, -ula, tal. cazzuolo — kotao.

²² Vapati, tal. — pušiti se, isparavati se.

²³ Skačatur, -ura; tal. venet. scazzator — skakavica, štekavica, sprava kojom se zabravljaju vrata.

²⁴ Ōdar, ōdra — ležaj, krevet, postelja.

²⁵ Labàrati — blebetati, brbljati, mnogo i bezobrazno govoriti.

²⁶ Shrančica tabaka — ukrasna kutijica za duhan.

²⁷ Kèrostac, gen.-sca, grč. — svijećnjak.

²⁸ Tornàlet, tal. torno — okolo, naokolo i letto — krevet — draperija preko i oko okvira postelje.

²⁹ Šavišnjî — prevelik, veći nego treba.

³⁰ Buffo, tal. — šaljiv, smiješan.

³¹ Kara — sramotni stup u Dubrovačkoj Republici, služio za kažnjavanje krivaca na javnom mjestu.

³² ZBORNIK STIHOVA I PROZE, edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti, MH i ZORA, Zagreb, 1973.

³³ Prèjija — miraz.